

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

**TARİH ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
(TAD)
2017**

Cilt : XXXVI

Sayı: 62

ANKARA – 2017 EYLÜL

BATI-ÇİN SAVAŞLARI VE OSMANLI DEVLETİ WARS BETWEEN CHINA AND THE WEST AND THE OTTOMAN EMPIRE

Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU*

Makale Bilgisi **Article Info**
Başvuru: 7 Mayıs 2017 Recieved: May 7, 2017
Kabul: 20 Haziran 2017 Accepted: June 20, 2017

Özet

Çin 19. yüzyıla kadar Batı ticaretine kapalı bir ülke idi. Batılı ülkelerin sömürgecilik faaliyetleri kapsamında Çin'e yönelmeleri 19 yüzyıl ortalarını buldu. Ancak, bu durum çatışmayı da beraberinde getirdi. 1841 ve 1857'de olmak üzere iki kez " Afyon Savaşları" olarak adlandırılan olaylar meydana geldi. Bu savaşlar sonucunda İngiltere daha sonra Fransa ve ABD ile anlaşmalar imzalandı. Böylelikle Çin, Avrupa ülkelerine ticari açıdan tavizler vermek zorunda kaldı. Bu olaylar sırasında Osmanlı Devleti de gelişmeleri takip etmiştir. Bu çalışmada Osmanlı kaynakları kullanılarak Çin-Batı çatışmasına Osmanlı Devleti nasıl bakmış sorusu incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çin, Afyon Savaşları, İngiltere, Fransa, Osmanlı Devleti.

Abstract

China had been economically closed to Western commerce until the 19th Century. Western states had not impel their colonial interests to China until mid-19th century. However this situation caused conflicts as well. The "Opium Wars" were two wars, which took place in 1841 and then 1857, concluded with agreements first of all with Britain and then France and USA. Therefore, China was obliged to make economic compromises. Meanwhile, the Ottoman Empire also observed these developments and their impact. In this study, Ottoman Empire's aspect for the Chinese-Western conflict will be analyzed, based on Ottoman archival and other historical sources.

Keywords: China, the Opium Wars, Britain, France, Ottoman Empire.

* Prof. Dr., A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü,
hsezer@humanity.ankara.edu.tr.

Giriş

Çin ile Osmanlı devleti arasında diplomatik ilişkiler çok fazla olmamakla birlikte zaman zaman elçilik heyetleri aracılığıyla görüşmeler yapıldığı bilinmektedir. Özellikle 16. Yüzyılda Osmanlı-Çin ilişkilerinin yoğun olduğunu Çin kaynakları da açıklamaktadır. Topkapı Sarayında bulunan Çin porselenleri elçilerin getirdiği Ming Hanedanı Dönemine (1368-1644) ait parçalar bu temaslara dair örneklerdir. Çin-Osmanlı ilişkilerine dair çalışmalar fazla değildir. Olanlar da 16-17. Yüzyıllarda yoğunlaşmıştır¹.

Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetleri bilindiği gibi Uzakdoğu'ya kadar uzanmıştır². Aslında daha önce misyonerler³ vasıtasıyla dini propaganda ile sızarak Çin topraklarına etki etmişler ve bir takım çatışmalar söz konusu olmuştur. Çin'deki sömürgecilik girişimlerinin getirdiği çatışmalardan birisi de Afyon Savaşları'dır⁴.

Bu savaşların temel sebebi afyon ticaretidir. Konu edineceğimiz dönem olan savaşlara geçmeden önce Çin'in Avrupa ile ilk temaslarından da bahsetmek faydalı olacaktır. Daha önceye gidecek olursak, Çin'in Avrupa ile teması 13. ve 14. yüzyıllara, yani Marco Polo zamanına kadar gitmektedir. Ortaçağdan itibaren başlayan özellikle 17. yüzyıldan sonra Çin'de artış gösteren misyonerlik faaliyetleri tepkiye neden olmuş bu da Çin'in Avrupa'ya karşı daha çok kapanmasını beraberinde getirmiştir⁵. Bu yüzden Çin uzun süre batı ticaretine kapalı bir şekilde yaşadı. O dönemde Çin, Avrupa'ya sadece Kanton limanını belli ölçüde açmıştır. Limana gelen Avrupalı tüccarlar da yalnızca Çin'li tüccarlar ile muhatap oluyor, kesinlikle halkla doğrudan ilişkileri bulunmuyordu. Çin'in batıya açılması 19. yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. Bu yüzyıla gelindiğinde Portekiz, İngiltere, Fransa, ABD'yle ticari, siyasi münasebetler başladı. Bunlardan İngilizler, Hint pamukluları ve afyonunu, çay ve ipekle değiştiriyorlardı. Çin'e

¹ Bkz. Giray Fidan, *Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfegi ve Osmanlılar*, Yeditepe yay., İstanbul 2011, Gürhan Kırilen, *Çin'de Afyon Savaşları*, Ankara, Gece Kitaplığı yay., 2014.

² Geniş bilgi için bkz. Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Halim İnal, İstanbul 2000.

³ 16. Yüzyılda Portekizlilerin deniz yoluyla Asya topraklarına girmeleri ile Katolik misyonerler bölgeye yöneldiler. Protestan misyonerler özellikle İngilizler 1807'de London Missionary Society, 1834'de American Baptist Missionary Union ve 1835'te Board of Foreign Missions of the Protestant Episcopal Church in the United States, 1836'da British and Foreign Bible Society ve Church Missionary Society, 1841'de Alman misyoner örgütü German Missions of Basil and the Rhine Çin'de faaliyet gösteren teşkilatlarıdır. Bkz. Esra Danacıoğlu Tamur, "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", ÇTTAD, V/12, 2006 Bahar, s.3-20.

⁴ Bkz. Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1947.

⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 2005, s.738-739.

özellikle afyonun getirilmesi zamanla üst makamları rahatsız etmeye başlamış ve bu ticaret engellenmeye çalışılmıştır. Bu arada Avrupalılar da sadece Kanton limanından ticaret yapabiliyorlardı. Bir süre sonra bu durum İngiltere'nin menfaatlerine ters düştüğünden Çin'in tutumunu bozma yoluna girişti. İngiltere'nin bu girişimi sorunları da beraberinde getirdi. Biz bu çalışmada diğer ülkeleri de etkileyen Çin, İngiltere, Fransa arasında çıkan savaşın Osmanlı Devleti'ne nasıl yansıdığını yine Osmanlı kaynaklarını inceleyerek cevaplamaya çalışacağız.

19. Yüzyılda Osmanlı-Çin temasları olmamakla birlikte elimize ulaşan belgelerden Osmanlıların dış olayları izleyerek kayıtsız kalmadığını söyleyebiliriz. Özellikle Çin'in İngiltere ile savaşı Osmanlı basınında da yer almış, zaman zaman haberler çıkmıştır. Bu haberlerden savaşın seyrinin takip edildiği anlaşılmaktadır. Haberlerde Çin ile İngiltere arasında savaş çıktığı, bu savaşı İngiltere'nin kazandığı, Çin'in savaş tazminatı vermeyi kabul ettiği gibi bilgiler okuyucuya aktarılmaktadır.⁶

I.ve II. Afyon Savaşları

İngilizlerin ulusal içkisi olan çayın büyük bir bölümü Çin'den geliyordu. Çay ithalatını karşılamak için İngiliz tüccarları, Çin'e gizliden gizliye afyon sokuyorlardı. Çin, İngilizler için bir afyon pazarı konumundaydı ve afyon da o dönemde sömürgesi olan Hindistan'dan elde edilmekteydi. Çin'e Hindistan'dan afyon ithalatı 1828'den 1836'ya kadar iki katına çıktı. Afyon bağımlılığı, Konfüçyüsçü toplumun temeli olan toplumsal ilişkileri çürütüyordu. Üst düzey devlet memurları ki aralarında Lin Tse-hsü de vardı gelişmelerden memnun değildi. Lin'e göre: bağımlıların öylece idam edilmeleri çıkar bir yol olmayacaktı. Ciddi tedbirler alarak keşhanelerin kapatılması, alıcılara, tedarikçilere ve taşıyıcılara göz açtırmayarak zehrin ülkeye girişi önlenmeliydi. Böylelikle, Çin'de afyon kullanma alışkanlığı yayılmaya başlayınca, hükümet afyon ticaretini yasakladı. Hükümet, Lin Tse-hsü'yi (1785-1851)⁷ dış ticaret komiseri olarak Kanton'a gönderdi. Lin, hiç zaman kaybetmedi. Bir yandan propaganda yaparken, bir yandan da satıcıları yakalıyordu. Afyon çubuklarına el koyarak imha ediyordu.⁸ İngilizlerin ellerinde bulunan afyon

⁶ *Ceride-i Havadis*- no: 12, 21 N 1256/ 16 Kasım 1840, no: 18- 21 Za 1256/ 14 Ocak 1841, no: 29, 18 S 1257/ 11 Nisan 1841. Anlaşma metni de gazetede yer almıştır bkz. *Ceride-i Havadis*, no. 113, 16 L 1258/ 20 Kasım 1842, no: 114, 23 L 1258, no: 154, 18 L 1259/ 11 Kasım 1843.

⁷ Bu kişi hakkında geniş bilgi için bkz. G.W. Overdijkink, *Lin Tse-hsü en biographische schets*, Leiden 1938.

⁸ John Keay, *Çin Tarihi*, çev: Neşe Kars Tayanç-Dinç Tayanç, İnkılap yay., İstanbul 2011, s.449-453.

sandıkları yakıldı ve sıkı önlemler alındı⁹. İngiliz yetkilileri sorunun temelinde yatan afyon işini bir kenara bırakıp, onlara göre “uygar” ilkelerin en üstünü olan ticaret serbestliği engellendiği için tepkide bulununca¹⁰ 1839 yılında Çin hükümetinin, İngiliz tüccarlarının gerçekleştirdiği yasadışı afyon ticaretini durdurma girişimi ve bir İngiliz denizcinin yargılanması konusunda doğan hukuki anlaşmazlığın doğurduğu gerginlik sonucu Afyon Savaşı patlak verdi¹¹. 1840’da İngiliz savaş gemileri Güneydoğu Çin sahillerinde göründüler ve bombardıman ettiler. 1841’de Çinliler müzakereye giriştiler ve Lin tse-hsü’yü azlettirdiler. Çinliler her şeye razı olmadıklarından, çatışmalar devam ediyor, İngilizler Yong-tse ağzına kadar ilerliyorlar ve Nanking’i tehdit ediyorlardı. Burada Çin’in ilk defa Batı ile çarpıştığı görülmektedir. Çin silahsız ve müdafaasızdı; bundan başka Avrupa silahları, Çin silahlarına üstündü¹².

Birinci Afyon Savaşının çıktığı dönemde afyon ticaretinin Çin’de yasaklanması ve fiyatların düşmesi Osmanlı Devleti’ni de yakından ilgilendirmiş gözükmektedir. Osmanlı topraklarında afyon üretilen yerler vardır. Fiyatların düşmesi üreticileri zarara uğratmaktadır. Bunun için önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında afyon yetiştirilen bir bölge olan Isparta’da ilgililere yazılan emirde, afyon ekilmesinin fiyatların düşük olması ve satılmaması nedeniyle üreticiyi zarara uğratacağı onun için afyon yerine arpa, buğday ve diğer hububatların ekilmesinin faydalı olacağı bildirilmektedir. Ancak, Keçiborlu gibi bazı yerlerde bilmeden afyonun ekildiği öğrenilmiş ve ekilen yerlerin ve miktarlarının tespit edilerek bildirilmesi istenmiştir. Üretilen yerlerle ilgili bir defter tutulmuştur¹³. Aynı şekilde Kütahya ve çevresine de afyon yerine hububat ekilmesinin teşvik edilmesi bildirilmiştir. Bu konuda Kütahya muhassılı Tayyar Paşa bir cevap yazarak, gelen emrin kendi idaresindeki bölgelere duyurulduğu hatta Selendi kazasında halka bizzat kendisinin yardım ettiğine dair bir mektup yazmış ve kendisinin bu davranışından dolayı taltif edilmesine karar verilmiştir¹⁴. Bu bilgilerden Osmanlı Devleti’nde afyon üreticisinin fiyatların düşmesinden dolayı zarara uğradığı ve devletin üreticiyi zarardan kurtarmak için tedbirler almaya çalıştığını öğrenmekteyiz.

İngiltere ile Çin arasında yaşanan Birinci Afyon Savaşı sonucunda 1842’de Nanking ve 1843’te de Bogue Ek Antlaşmaları imzalandı. Bu

⁹ Eberhard, *a.g.e.*, s.316.

¹⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, Ankara 2006, s.272.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Ali Nahit Babaoğlu, *Uyuşturucu ve Tarihi*, İstanbul 1997.

¹² Eberhard, *a.g.e.*, s.316-317.

¹³ BOA. C.İKTS- 5/228.

¹⁴ BOA. Hatt-ı Hümayun- no: 1622/85.

antlaşmalar ile Çin'in önemli bir miktarda tazminat ödemesi, ticaret ve yerleşim amacıyla beş limanın İngilizlere bırakılması ve İngiliz vatandaşlarının İngiliz mahkemelerinde yargılanması konuları karara bağlandı. Anlaşmayla ithalat ve ihracatta sabit gümrük vergisi, karşılıklı resmi yazışmalarda eşitlik ilkeleri de kabul ediliyordu. İleride başka uluslara verilecek ayrıcalıklar İngilizler için de uygulanacaktı. 1842 yılında imzalanan Nanking antlaşmasının asıl önemi Hong-Kong'un İngiltere'ye verilmesi ve beş limanın (Şanghay, Ningou, Guangcou-Kanton, Amoy, Fucou) İngiliz ticaretine açılmasıdır. Ayrıca bu antlaşma ile birlikte İngiltere önünde boyun eğen Çin 1844 Temmuz'unda Amerika Birleşik Devletleri'yle Vanghia ve Ekim'de de Fransa ile Whampoa antlaşmalarını imzalayarak bu devletlerin de benzeri imtiyazlar elde etmelerine engel olamadı. Fransa'nın girişimi ile Katolik misyonerlere Çin'de bazı haklar sağlandı. 1845'te bu haklar bazı Protestanları kapsayacak şekilde genişletildi. 1846'da da Çin'e Katolik kilisesinin ülkede yeniden kurulması kabul ettirildi¹⁵. Fakat bu barış ve antlaşmalar İngilizler ve batılılar için umulanı hiç de sağlayamadı. Her şeyden önce afyon ithalatı hızla düşmeye başladı. Ayrıca Çin'de hızla artan yabancı düşmanlığı yerleşti ve daha da önemlisi İngilizler yerli halkın direnciyle karşılaştı. Bu tepkilerin başında yabancı düşmanlığına dayalı olarak ve Çin'in eski dönemlerine özlem duyan ve son dönemdeki gelişmelerden memnun olmayanların çıkardığı ayaklanmalar ve özellikle 1851 tarihli Tai-Ping ayaklanması Çin'de durumu daha karmaşık hale getirdi. Ayaklanmaların yaygınlaştığı bölgelerde ticaret de aksamaya ve İngilizler ile Fransızların çıkarları tehlikeye girmeye başladı¹⁶.

İngilizlere karşı tepkilerin artması ve söz konusu ayaklanmaların çıkması yeni anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiştir. Tai-Ping ayaklanmasından yararlanmak isteyen İngiltere ve Fransa, ilk önce Kanton'daki Çin hükümeti temsilcisine başvurup, Nanking ve Whampoa antlaşmalarının genişletilmesini istedi. Temsilci bu isteği reddetti. Fakat 1856 yazında bir Katolik papaz öldürüldü. Ekim 1856'da Kanton polisi bir Çinliye ait ve mürettebatı da Çinli olan ancak, İngiliz bandırası taşıyan Arrow(Ok) adlı bir gemiyi kaçakçılık ve korsanlık nedeniyle tutukladı. Bu iki olaydan sonra iki devletin de karşı tedbirler alması üzerine Kanton'da karışıklıklar çıktı. "Ok Savaşı" olarak bilinen İkinci Afyon Savaşı da böylelikle başlamış oldu. İkinci Afyon Savaşı ticari ayrıcalıklarını artırmak isteyen İngilizlerin Arrow adlı gemideki İngiliz bayrağının indirilmesini

¹⁵ Kennethi Scott Latourette, *A Short History of the Far East*, New York 1963, p.369-371., Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Ankara 1979, s.212, Ray Huang, *Çin Tarihi, Bir Makro Tarih Yaklaşımı*, Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2007, s.259.

¹⁶ Keay, a.g.e., s.456-465.

bahane ederek başlattıkları bir savaştır. Bir Fransız misyonerin öldürülmesi de Fransa'nın İngiltere yanında savaşa katılmasına neden olmuştur¹⁷. Savaş 1857 yılı Aralık ayında İngiliz ve Fransız donanmasının şehri topa tutması ile başladı. Çin temsilcisinin sarayına gidilerek temsilci esir edildi. Bu zorlamaya rağmen Çin hükümeti yine de direndi. 1858 Mayıs'ında İngiliz ve Fransız donanmaları Pe-chili (Bo Hai) körfezine gelince Çin yönetimi korkuya kapıldı ve görüşmelere razı oldu. Çünkü, İngiltere ve Fransa Pekin'e çok yaklaşmışlardı.

Görüşmeler sonucunda 26 Haziran 1858'de İngiltere ve 28 Haziran 1858'de de Fransa ile Tien-tsin antlaşmaları imzalandı¹⁸. Bu antlaşmalarla Çin'in 11 limanı daha ticarete açılıyordu. Ticaret gemileri Yang-tze nehri üzerinde Hankow'a (Wuhan) kadar gidebileceklerdi. İngiltere, Yang-tze üzerindeki üç limanla da ticaret yapma hakkını kazanıyordu. Yani, İngiltere Yang-tze vadisine yerleşmek için çok önemli bir adım atmış olmaktaydı. Fransa ise daha güneye ilgilenmiş ve Formasa'yı (Taiwan) kendi ticaretine açmıştır.

Tien-tsin antlaşmalarının diğer hükümlerine göre de yabancılar devamlı oturmamak şartıyla Çin'in her tarafına girebileceklerdi. Keza misyonerler için de yeni imtiyazlar tanınıyordu. Nihayet Avrupa devletleri Pekin'de devamlı diplomatik temsilciler bulundurabileceklerdi ki, bunun üzerine, Çin hükümetinde ilk defa bir Dışişleri Dairesi (Tsong-li Yamen) kuruldu.

Çin hükümeti antlaşmaları imzalamakla beraber, bunların onay işini sürüncemede bırakarak oyalama yoluna gitti. Aylarca bekledikten sonra, antlaşmaların Çin tarafından onaylanmadığını gören İngiltere ve Fransa'nın, onaylanmasını ve uygulanmasını sağlamak için gönderdikleri elçiler Pekin'de hakarete uğradı. Bu konu ile ilgili Osmanlı basınında da haber bulunmaktadır. Çin'in elçilere karşı davranışına ilişkin bir örnek teşkil eden haberde Amerika elçisinin maruz kaldığı muamele anlatılmaktadır. Ceride-i Havadis'in 8 Ekim 1859 (21 Ra 1276) tarihli nüshasındaki habere göre: Kanton'da bulunan Amerika elçisi Çin imparatoru ile görüşmek üzere Pekin'e gitmiştir. Fakat elçi ve maiyetindeki memurlarının içinde bulunduğu gemi bir mahalde tutulmuş, sonrasında hiçbir yeri görmeyecek şekilde her tarafı tamamen kapalı bir yerde ikamet ettirilerek Pekin'e getirilmiştir. Orada da her tarafı kapalı bir hanede bekletilmiş, bir süre sonra imparator ile görüşmeleri sağlanarak tekrar Kanton şehrine gönderilmişlerdir.¹⁹ Çin'in

¹⁷ Babaoğlu, *a.g.e.*, s.39.

¹⁸ Antlaşma metni için bkz. Pierre, Albin, *Les Grands Traités Politiques*, Paris, Felix Alcan, 1923, s.437-456. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.748.

¹⁹ Ceride-i Havadis- no: 957.

anlaşma hükümlerini yerine getirmeyeceğini anlayan İngiltere ve Fransa uzun bir askeri hazırlıktan sonra 1860 Ağustos'unda, yine Pe-chili'ye büyük bir donanma ve asker gönderdi. Bu askeri hazırlıklarla ilgili yine Osmanlı basınında haber vardır. Buna göre; “İngiltere ve Fransa Çin’e çok miktarda askeri kuvvet göndermeye karar vermiş, Paris ve Londra gazetelerinden alınan haberlere göre; Fransa devleti 12 bin civarında asker ile İngiltere’nin de hazırladığı top, asker ve araç-gereç hepsi sevk olunmak üzere hazırlanmıştır. Bu askeri gücün Ümit Burnu yolu ile gerekli araçlar ve toplar da Süveyş Kanalı yoluyla gönderilmesine karar verilmiştir. Bu arada yine haberlerden çok sayıda İngiliz ve Fransız’ın gönüllü olmak için dilekçeler vermiş oldukları öğrenilmektedir.”²⁰ Ekim ayında İngiliz ve Fransız kuvvetleri, Pekin’e girerek İmparatorun sarayını topa tutup ateşe verdiler. İmparator Pekin’den kaçtı. Fakat bu seferki darbe imparator için ağır olduğundan, İngiltere ve Fransa ile uzlaşmaya yanaştı ve 25 Ekim 1860’da imzalanan Pekin Antlaşması²¹ ile 1858 antlaşmalarının yürürlüğe konulması kabul edildi. Ayrıca bu antlaşma ile, yabancılar Çin’de seyahat edebilecekler ve Fransız Katolik misyonerleri taşınamaz malları kiralayabilecekler, satın alabilecekler ve din kurumları kurabileceklerdi²². Benzeri haklar ayrıca yapılan ABD ve Rusya’ya da tanınmıştır²³. İngiltere, Fransa ve Çin arasındaki bu mücadeleler sırasında diğer dünya devletleri de özellikle ticari yönden bir şekilde etkilenmekte ve olaylarla ilgilenmekteydi. Bu devletlerden biri olarak Osmanlı İmparatorluğu da çok ilgili olmamakla beraber belgelere yansıyan bilgilerden takip edildiği kadarıyla zaman zaman alaka göstermiştir.

Bilindiği gibi 1856 tarihinde Kırım Savaşından sonra Paris Antlaşması imzalanmıştı. Kırım Savaşı sonuçlandıktan sonra İngiltere ve Fransa Uzakdoğu’daki faaliyetlerine yeniden hız vermiştir. Yukarıda anlatılan olaylar dolayısıyla diğer devletlerin ticari faaliyetleri de kısıtlanmış olabileceği düşünülerek hassas davranıldığı anlaşılmaktadır. Bu maksatla, ticari faaliyetlerin engellenmemesine ve zarara uğranılmamasına yönelik bir takım tedbir alınmıştır. Bu konuda İngiltere ve Fransa’nın özen gösterdiği ve diğer devletleri bilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Çin ile İngiltere ve Fransa arasındaki savaşta ticaretin aksamaması için bir takım kararlar alınmış ve bunlar ilan edilmiştir. Nüshaları da ilgili devletlere gönderilmiştir.

²⁰ *Ceride-i Havadis*- no: 956 ve no:957.

²¹ Antlaşma metni için bkz. *De Clercq Recueil des Traités de la France*, Tome VIII, Paris, 1867, p.135-139. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.749.

²² Uçarol, *a.g.e.*, s.212.

²³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 748-749.

Söz konusu ilan edilen beyannamelerden Osmanlı İmparatorluğu'na da gelmiştir. Bunlardan birisi 7 Mart 1860 tarihini taşıyan İngiltere Kraliçesinin beyannamesidir²⁴. Beyanname İngiltere ve Fransa'nın ticaret gemilerine uygulayacağı politikayı içermektedir. İngiltere ve Fransa Çin ile savaş halinde iken de 16 Nisan 1856 tarihinde İngiltere, Avusturya, Fransa, Prusya, Rusya, Sardunya ve Osmanlı Devleti arasında yapılan Paris Konferansında belirlenen denizcilik hukukuna ait kurallara uyma isteğinde olduklarını belirtmektedir. Bu savaşta tarafsız olan devletler söz konusu kuralların yarar ve zararlarına katlanmayı kabul etmişlerdir. Bu yüzden harp araç ve gereçler hariç, tarafsız devletlerin gemilerinde düşmana ait de olsa mallara el konulmayacaktı. Ancak, bu durum uygulanan ablukaya aykırı olursa ele geçirilen gemiler hakkında İngiltere'nin denizcilik kuralları ve Devletler Hukuku uygulanacaktı. Ayrıca, savaş esnasında İngiltere ve Fransa devletlerinin bütün halkı Çin'in bütün liman ve bölgelerine girerek gerek Çin halkı gerekse diğer devletlerin vatandaşları ile serbestçe ticaret yapabilecekti. Yine, savaş esnasında içinde İngiltere veya Fransa'ya ait mal bulunan Çin gemisi de ele geçirilirse bu mallara el konulmayacaktı. Ancak, yine savaş araç gereçleri olmaması gerekiyordu. Bu kararlar abluka altında olan liman ve diğer yerlerde ele geçen düşman gemileri için de geçerliydi. İçeriğini anlattığımız beyannameden anlaşılacağı üzere, savaş araç gereçleri dışında malzeme taşıyan gemiler ticari faaliyetlerini rahatça sürdürebilecekti.

Söz edilen beyanname kararları 3 Temmuz 1860 tarihinde İngiltere sefiri tarafından Osmanlı Devleti Hariciye Nezaretine bildirilmiştir²⁵.

Aynı konu ile ilgili olarak Fransız sefaretinden de yazı gelmiştir. Bu yazı bir tezkire ile 16.08.1860'da padişaha sunulmuştur. Fransa İmparatoru da dört maddelik bir ilan çıkarmıştır. Buna göre:

1- Paris Konferansı kararları gereğince tarafsız devletlere ait gemiler ve mallarına, ayrıca konferansa katılmamış diğer devletlerin de vatandaşlarına aynı konuda muafiyet uygulanacaktı.

2- Fransa ve İngiltere tebasının gerek Çinliler ile gerekse Çin'de ticarete hakları olacağı gibi Çinlilerin de Fransız ve İngilizlerle ve Fransa ve İngiltere'de alım-satıma hakları olacaktı.

3- Ele geçirilen Çin gemilerinde bulunacak Fransa ve İngiltere eşyası muafiyetten yararlanacağı gibi Fransa ve İngiltere gemilerindeki Çin malları da muaf olacaktı.

²⁴ BOA.İ.HR., no: 178/9784.

²⁵ BOA.İ.HR.,no:178/9784.

4- Uluslararası hukuk gereği savaş araç-gereçleri nakli yapan gemiler muaf olmayacağından, ablukaya riayet etmeyen ve ihlal eden gemiler, düşmana ait olmasalar da tutuklanacaktı²⁶.

Hem İngiltere'nin hem Fransa'nın yayınladığı ve diğer ülkelere bildirdiği kararlardan anlaşılacağı üzere ticaret gemilerinin taşıdığı ticaret malları serbest dolaşabilecekken, savaş malzemesi taşıyan bütün gemilere el konulacaktı.

Fransa sefiri tarafından 24 Ağustos 1860 tarihinde Hariciye nezaretine bir yazı daha gönderilmiş olup, bu yazıda Fransa ve İngiltere'nin Çin'e karşı olan savaşlarında tarafsız olan devletlerin ticaret gemilerinin zarar görmemesine gayret gösterecekleri ve buna dair bazı kararlar aldıkları bunların da gereken yerlere bildirildiği açıklanmaktadır. Yazıda Fransa İmparatoru ve müttefiki İngiltere Kraliçesinin 20 Haziran 1858 tarihinde Tien-tsin şehrinde Çin hükümetiyle bir anlaşma imzaladığı ancak onaylanması konusunda gönderilen elçilerin 1859 Haziranı'nda Pekin'de hakarete uğradıkları ve Çin hükümetinin anlaşmayı uygulamayacağından bunu uygulamak için askerlerini göndermek zorunda kaldıklarını belirterek savaşın gerekçelerini de açıklamaktadır²⁷. Osmanlı Devleti söz konusu gelişmeleri ticari faaliyetlerin zarara uğramaması için Mısır, Sayda, Bağdat, Trablusgarb valilerine ve ticaret gemilerinin kaptanlarına da Ağustos 1860'da bildirerek durumdan haberdar etmiştir²⁸.

İngiltere-Fransa ve Çin arasında sözünü ettiğimiz olaylar vukubulurken Rusya da kendi çıkarına durumdan faydalanmak için sahneye çıktı. Çarlık hükümeti Mançurya'nın kuzeydoğu sınırları sorununu gündeme getirdi. Bölgedeki araştırmaları sırasında Amur Nehri'ni (Heilongjiang) tekrar keşfeden Ruslar, Mançu egemenliğinin izlerine ne kuzeyde ne de haraca başlanmış olan Wusuli'nin (Ussuri) doğu kıyılarında rastlamamıştı. Ruslar bu toprakların geleceği ile ilgileniyordu. Özellikle Pasifik'in sıcak denizlerine açılan limanlarda hak talep ediyordu. Çin yöneticileri ise Mançu topraklarının kendilerine baba mirası olarak kaldığını iddia ediyor ancak ilgilenmiyordu. Bu sorunu çözmek için başlatılan görüşmeler, İngiltere-Fransa-Çin arasında Tien-tsin Anlaşması konusunda başlayan görüşmelere denk geldi. Görüşmeler sonunda, Ruslar, Çin İmparatorluğu'nun Mançurya'dan Sincan Uygur Özerk Bölgesine kadar olan bütün kuzey sınırını siyasi ve ticari nüfuzuna kazandırdı. Mançurya sınırlarının belirlenmesiyle Rusya, Amur Nehri'nin kuzeyindeki ve Wusuli sınırının

²⁶ BOA.İ.HR.,no:178/9771. HR.MKT- no: 352/84.

²⁷ BOA.İ.HR.,no:178/9771.

²⁸ BOA. HR.MKT, no: 346/95, no: 352/84.

doğusundaki bütün toprakları egemenline alıyordu. Rusya egemenliğine aldığı topraklarda Pasifik kıyısında tek limanı olan Vladivostok'u inşa edecektir²⁹. Yukarıda sözünü ettiğimiz olaylar hakkında bilgiler Osmanlı'ya da ulaşmıştır. Rusya'nın Çin ile anlaşması ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin Petersburg elçisi Yusuf Rıza da 27 Ağustos 1858 (17 M 75) tarihli yazısında bilgi vermektedir. Yusuf Rıza Bey'in Rusya Dış İşleri Bakanı vekili ile görüşmesinde vekil kendisine ; *“Fransa ve İngiltere gibi Çin ile Rusya arasında da bir anlaşma yapıldığı, bundan böyle Çin iskelelerinin açılmasına ve Hristiyanların serbestçe Çin'de ayinlerini yapabileceklerini, Çin vilayetlerinde konsolosluk açabileceklerini ve gerektiğinde başkent Pekin'e elçi gönderileceğine karar verildiğini”* ifade etmiştir³⁰. Böylelikle Rusya da hem Çin ile sınır sorunu çözmüş ve hem de İngiltere ve Fransa gibi bir takım haklar elde etmiştir.

Sonuç

Çin ile Fransa, İngiltere arasındaki bu çatışmalar sonucunda yapılan antlaşmalar dünya tarihinde önemli yer tutmuş, siyasete yön vermiştir. Adı geçen bu Avrupa devletlerinin yaptıkları faaliyetlerin gerekçelerini açıklamaya çalışarak kendilerini haklı göstermeyi istedikleri de ortadadır. Bunun yanında yine imzalanan antlaşmalar doğrultusunda diğer devletler bilgilendirilmek suretiyle de herhangi bir zarara uğramalarının önünü almaya özen gösterdikleri de açıktır. Bütün bunlar savaş dışında olan Osmanlı Devleti gibi devletlere gönderilen bildirimlerden anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin gelişmelerle ticari yönden etkileyebileceği düşünülerek ilgilendiğini ve basında çıkan haberlerden de savaşın seyrinin duyurulması yoluyla takip edildiğini öğrenmekteyiz.

²⁹ Keay, a.g.e., s.466.

³⁰ BOA. HR.SYS- 1338/67. Aynı konuda Ceride-i Havadis'te de bir haber çıkmıştır. Ceride-i Havadis, no:933, 26 Nisan 1859 (23 N 1275).

KAYNAKÇA

BOA. Hatt-ı Hümayun- no: 1622/85.

BOA. HR.SYS- 1338/67.

BOA.İ.HR., no: 178/9771, 9784.

BOA. HR.MKT, no: 346/95, no: 352/84.

BOA. C.İKTS- 5/228.

Ceride-i Havadis, no: 12, 18, 29,,113,114, 154, 956, 957.

Armaoğlu, F., *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 2005.

Babaoğlu, A. N., *Uyuşturucu ve Tarihi*, İstanbul 1997.

Eberhard, W., *Çin Tarihi*, TTK. Yay., Ankara 1947.

Fidan, G., *Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*, Yeditepe yay., İstanbul 2011.

Huang, R., *Çin Tarihi, Bir Makro Tarih Yaklaşımı*, Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2007.

Keay, J., *Çin Tarihi*, İstanbul, İnkılap yay., 2011.

Kırilen, G., *Çin'de Afyon Savaşları*, Gece Kitaplığı yay., Ankara 2014.

Latourette, K. S., *A Short History of the Far East*, New York 1963.

Luraghi, R., *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Halim İnal, İstanbul 2000.

Overdijk, G.W., *Lin Tse-hsü en biographische schets*, Leiden 1938.

Sander, O., *Siyasi Tarih*, Ankara 2006.

Tamur Danacıoğlu, E., "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", *ÇTTAD*, V/12, 2006 Bahar, s.3-20.

Uçarol, R., *Siyasi Tarih*, Ankara 2005.